
Review of Navadurga according to Shaktadarshana

శాక్తదర్శనదృష్ట్యా నవదుర్గాణాం దార్శనికం తాత్త్వికం చ
విశ్లేషణమ్

Document Information

Text title : Review of Navadurga according to Shaktadarshana

File name : shAktadarshanadRRiShTyAnavadurgA.itx

Category : misc, article, pradIptakumArananda, devii

Location : doc_z_misc_general

Author : (Copyright) Pradipta Kumar Nanda, Kendrapara, Orissa pknanda65 at gmail.com

Transliterated by : Pradipta Kumar Nanda pknanda65 at gmail.com

Proofread by : Pradipta Kumar Nanda

Acknowledge-Permission: (Copyright) Pradipta Kumar Nanda

Latest update : October 15, 2026

Send corrections to : sanskrit at cheerful dot c om

This text is prepared by volunteers and is to be used for personal study and research. The file is not to be copied or reposted without permission, for promotion of any website or individuals or for commercial purpose.

Please help to maintain respect for volunteer spirit.

Please note that proofreading is done using Devanagari version and other language/scripts are generated using **sanscript**.

October 15, 2026

sanskritdocuments.org

శాక్తదర్శనదృష్ట్యా నవదుర్గాణాం దార్శనికం తాత్త్వికం చ విశ్లేషణమ్

౧. ఉపక్రమః

భారతీయదర్శనపరम्పరాయాం శక్తితత్త్వస్య మహత్త్వపూర్ణం స్థానం విద్యతే । శాక్తదర్శనే ఆధ్యాశక్తిః జగతః సృష్టేః, స్థితేః, సంహారస్య చ మూలభూతా శక్తిః ఇతి ప్రతిపాద్యతే । సా ఏవ భగవతీ దుర్గా, జగజ్జననీ, మహామాయా, పరాశక్తిః ఇత్యాదిభిః నామభిః అభిధీయతే । నవరాత్రోత్సవే ఆరాధ్యమానాని నవదుర్గాస్వరూపాణి తస్యాః శక్తేః వివిధప్రకాశానాం ప్రతీకాని ఇతి తాత్త్వికదృష్ట్యా వ్యాఖ్యాతుం శక్యతే ।

నవదుర్గాణాం వివేచనం కేవలం తాసాం నామరూపాణాం పరిచయమాత్రం నాస్తి అపి తు శక్తితత్త్వస్య, సాధనాయాః, చిత్తశుద్ధేః, వైతికజీవనస్య, ఆత్మవికాసస్య చ సమ్యగవబోధస్య సాధనమ్ । అస్మిన్ ప్రసక్తే ద్వా పక్షౌ విశేషతః విచారణీయా-ప్రథమః, పురాణాగమేషు ప్రతిపాదితం దేవ్యాః స్వరూపమాహాత్మ్యమ్; ద్వితీయః, తాసాం స్వరూపాణామ్ ఆధ్యాత్మికః, వైతికశ్చ సన్దేహః ।

౨. నవదుర్గాణాం తాత్త్వికస్వరూపవివేచనమ్

౨.౧ శైలపుత్రీ - స్థైర్యస్య దృఢసంక్కల్పస్య చ ప్రతీకః

శైలపుత్రీ నవదుర్గాసు ప్రథమా దేవీ । “శైల” ఇతి పదస్య అర్థః పర్వతః । పర్వతః స్థైర్యస్య, దృఢతాయాః, అవిచలత్వస్య చ ప్రతీకః । అతః శైలపుత్ర్యాః స్వరూపం సాధకస్య జీవనమార్గే దృఢసంక్కల్పస్య ఆధారభూతం తత్త్వం ప్రకాశయతి ।

తాత్త్వికార్థః- ఆధ్యాత్మికసాధనాయాం చిత్తస్య స్థైర్యమ్ అత్యావశ్యకమ్ । చక్షుఃచలచిత్తేన న జ్ఞానస్య సమ్యగభిగమః సమ్యవతి, న చ సాధనాయాః ఫలప్రాప్తిః । శైలపుత్రీతత్త్వం సాధకం ధైర్యేణ, నిష్ఠయా, ఆత్మవిశ్వాసేన చ స్వలక్ష్యే స్థిరం భవతుం ప్రేరయతి । యథా పర్వతః ప్రతికూలవాతావరణేఽపి స్వస్థానాత్ న చలతి, తథైవ సాధకేన సుఖదుఃఖయోః,

లాభాలాభయోః, జయపరాజయయోశ్చ సమత్వం రక్షితవ్యమ్ ।

అతః శైలపుత్రీ స్థిరబుద్ధేః, ధైర్యస్య, సాధనానిష్ఠాయాశ్చ ఆధ్యాత్మికమాదర్శం ప్రస్తుతయతి ।

౨.౨ బ్రహ్మచారిణీ - తపసః సంయమస్య చ ప్రతీకః

బ్రహ్మచారిణీతి నామ బ్రహ్మణీ చరన్తి, బ్రహ్మప్రాప్తయే సాధనాం కుర్వన్తి చ దేవీం బోధయతి । దేవీస్వరూపమిదం తపసః, నియమస్య, ఇన్ద్రియనిగ్రహస్య, లక్ష్యనిష్ఠాయాశ్చ ప్రతీకమ్ ।

తాత్త్వికార్థః- తపః కేవలం శారీరికక్లేశసహనం నాస్తి । మనసః పరిష్కారః, ఇన్ద్రియాణాం నిగ్రహః, ఇచ్ఛానాం నియమనమ్, సతతసదాచారపాలనం చ తపసః వ్యాపకం స్వరూపమ్ । యః పురుషః స్వేచ్ఛాః వివేకాధీనాః కరోతి, స ఏవ ఆత్మసంయమస్య వాస్తవికం మహత్త్వమవగచ్ఛతి ।

బ్రహ్మచారిణీతత్త్వం శిక్షయతి యత్ ఆత్మవికాసాయ అనుశాసనమ్, ధైర్యమ్, నియమితాభ్యాసః, లక్ష్యే చ అవిచలా నిష్ఠా ఆవశ్యకాని భవన్తి । సంయమేన వినా జ్ఞానం స్థిరం న భవతి, సాధనా చ ఫలవతి న జాయతే ।

౨.౩ చన్ద్రఘణ్టా - సాహసస్య ధర్మరక్షణస్య చ ప్రతీకః

చన్ద్రఘణ్టాయాః స్వరూపే సౌమ్యతా, శాన్తిః, వీర్యం, పరాక్రమశ్చ సమన్వితాః సన్తి । తస్యాః స్వరూపం ధర్మస్య సంరక్షణే, అన్యాయస్య ప్రతిరోధే, సజ్కటకాలే చ వివేకపూర్ణనిర్ణయగ్రహణే సాహసం ప్రేరయతి ।

తాత్త్వికార్థః- శాన్తిః దుర్బలతా నాస్తి, అపి తు సా వివేకనియన్త్రితస్య ఆత్మబలస్య ప్రకాశః । ధర్మరక్షణాయ కదాచిత్ దృఢతా, నిర్భీకతా, అన్యాయస్య ప్రతికారశ్చ ఆవశ్యకాః భవన్తి ।

చన్ద్రఘణ్టాతత్త్వం బోధయతి యత్ శక్తిః కేవలం స్వార్థసాధనాయ న, అపి తు దుర్బలానాం రక్షణాయ, న్యాయస్య స్థాపనాయ, సమాజస్య హితాయ చ ప్రయోజనీయా । సాహసం వివేకేన సంయుతం భవతి చేత్ తదేవ ధర్మస్య సాధనం భవతి ।

౨.౪ కూష్మాణ్డా - సృజనశక్తేః ప్రకాశస్య చ ప్రతీకః

కూష్మాణ్డాదేవీ సృష్టిసమృద్ధాయాః దివ్యశక్తేః ప్రతినిధిరూపేణ పూజ్యతే । తస్యాః స్వరూపం సృజనస్య ప్రకాశస్య నవచేతనాయాశ్చ ప్రతీకత్వేన వ్యాఖ్యాతుం శక్యతే ।

తాత్త్వికార్థః- సృజనశక్తిః కేవలం భౌతికజగతః ఉత్పత్తౌ నిహితా నాస్తి । మానవజీవనే నవీనవిచారాణామ్, జ్ఞానస్య, కలాయాః, సాహిత్యస్య, సేవాభావస్య చ వికాసోఽపి సృజనశీలతాయాః ప్రకాశః ।

కూష్మాణ్డాతత్త్వం నిరాశాయాః ఆశాం ప్రతి, అన్ధకారాత్ ప్రకాశం ప్రతి, నిష్క్రియతాయాః కర్మశీలతాం ప్రతి చ గమనస్య ప్రేరణాం దదాతి । మానవస్య అన్తర్నిహితా ప్రతిభా యదా లోకహితాయ ప్రయుజ్యతే, తదా సా సృజనశక్తిః ఆధ్యాత్మికమూల్యేన సమన్వితా భవతి ।

౨.౫ స్కన్ధమాతా - మాతృత్వస్య కరుణాయాశ్చ ప్రతీకః

స్కన్ధమాతా కుమారస్య కార్తికేయస్య జననీరూపేణ ప్రసిద్ధా । తస్యాః స్వరూపే మాతృత్వమ్, వాత్సల్యమ్, పోషణమ్, సంరక్షణం, నిఃస్వార్థప్రేమ చ అభివ్యజ్యంతే ।

తాత్త్వికార్థః- మాతృత్వం కేవలం జైవికసమృద్ధినేన సీమితం నాస్తి; అన్యస్య జీవనస్య వికాసాయ నిఃస్వార్థసమర్పణమపి మాతృత్వభావస్య వ్యాపకం స్వరూపమ్ । బాలానాం సంరక్షణమ్, జ్ఞానదానమ్, రోగిణాం సేవా, దుఃఖితానాం సాహాయ్యం, దుర్బలానాం పాలనం చ కరుణాయాః వ్యావహారికాః ప్రకాశాః సన్తి ।

స్కన్ధమాతాతత్త్వం శిష్యయతి యత్ శక్తేః శ్రేష్ఠతమః ప్రయోగః కేవలం విజయప్రాప్తౌ న, అపి తు అన్యేషాం జీవనస్య సంరక్షణే, పోషణే, వికాసే చ నిహితః । కరుణయా వినా శక్తిః కఠోరతా భవితుమర్హతి; కరుణయా సమన్వితా శక్తిః తు లోకమణ్గలస్య సాధనం భవతి ।

౨.౬ కాత్యాయనీ - ధర్మసంరక్షణస్య నిర్భీకతాయాశ్చ ప్రతీకః

కాత్యాయనీ దేవీ దుర్గాయాః వీరరూపేషు అన్యతమా । మహిషాసురమర్దినీరూపేణ దేవ్యాః పరమృరాయాం ధర్మవిరోధినాం శక్తీనాం వినాశః వర్ణితః । తస్యాః స్వరూపం అన్యాయప్రతిరోధస్య, ధర్మసంస్థాపనస్య, న్యాయనిష్ఠాయాశ్చ ప్రతీకమ్ ।

తాత్త్వికార్థః- శక్తేః వైతికమూల్యం తస్యాః ప్రయోగదిశా నిర్ణీయతే । యది శక్తిః స్వాధ్యాయ, ఉత్పీడనాయ, అహంకారాయ వా ప్రయుజ్యతే, తర్హి సా వినాశస్య కారణం భవతి । యది సా న్యాయస్య స్థాపనాయ, దుర్బలస్య రక్షణాయ, సమాజహితాయ చ ప్రయుజ్యతే, తర్హి సా ధర్మసాధికా భవతి ।

కాత్యాయనీతత్త్వం మనుష్యం నిర్భీకం, న్యాయప్రియం, కర్తవ్యనిష్ఠం చ భవతుం ప్రేరయతి । అన్యాయస్య సమ్ముఖే మౌనం సర్వదా సద్గుణః న భవతి; వివేకపూర్వకః ప్రతిరోధః అపి ధర్మాచరణస్య అఙ్గం భవతుమర్హతి ।

౨.౭ కాలరాత్రిః - అభయస్య అజ్ఞాననివృత్తేశ్చ ప్రతీకః

కాలరాత్రిః నవదుర్గాసు ఉగ్రతమం స్వరూపమ్ । యద్యపి తస్యాః బాహ్యస్వరూపం భయఙ్కరం వర్ణితమ్, తథాపి సా భక్తానాం కృతే శుభఙ్కరీ ఇతి ప్రసిద్ధా । అత్ర ఉగ్రతా తథా కల్యాణకారితా పరస్పరవిరుద్ధే న స్తః ।

తాత్త్వికార్థః- మానవజీవనే భయమ్, అజ్ఞానమ్, అనిశ్చితతా, దుఃఖమ్, మృత్యుసమ్బంధినీ చింతా చ వివిధరూపేణ ప్రాదుర్భవన్తి । కాలరాత్రితత్త్వం తేషాం సమ్ముఖీకరణే సాహసం ప్రదదాతి । అజ్ఞానస్య నివారణాయ సత్యస్య అన్వేషణమ్, భయస్య అతిక్రమణాయ వివేకస్య వికాసః, సఙ్కటస్య నివారణాయ ధైర్యం చ ఆవశ్యకమ్ ।

కాలరాత్రిః శిక్షయతి యత్ భయాత్ పలాయనం సమాధానం నాస్తి; భయస్య కారణస్య సమ్యగవబోధః, తస్య వివేకపూర్ణం నిరాకరణం చ వాస్తవికమభయమ్ । అతః కాలరాత్రితత్త్వం భీతిం సాహసేన, అజ్ఞానం జ్ఞానేన, దుర్బలతాం ఆత్మబలేన చ పరాజేతుం ప్రేరయతి ।

౨.౮ మహాగౌరీ - శుద్ధేః శాన్తేశ్చ ప్రతీకః

మహాగౌరీ దేవీ పవిత్రతాయాః, నిర్మలతాయాః, ప్రసన్నతాయాః, శాన్తేశ్చ ప్రతీకరూపేణ పూజ్యతే । తస్యాః గౌరవర్ణః పరమృదాయాం శుద్ధేః తథా సౌమ్యతాయాః ద్యోతకః ఇతి వ్యాఖ్యానయతే ।

తాత్త్వికార్థః- ఆన్తరికశుద్ధిః కేవలం బాహ్యశౌచేన న సమ్పద్యతే । మనసః, వాచః, కర్మణశ్చ పవిత్రతా తస్యాః ప్రముఖాణి అఙ్గాని । రాగద్వేషయోః నియంత్రణమ్, పరనిన్దాయాః పరిత్యాగః, సత్యవచనమ్, నిష్కపటవ్యవహారః, పరహితచిన్తనం చ చిత్తశుద్ధేః సాధనాని సన్తి ।

మహాగౌరీతత్త్వం బోధయతి యత్ బాహ్యచారస్య వాస్తవికం మూల్యం తదా ఏవ భవతి, యదా సః ఆన్తరికపవిత్రతయా సమన్వితః భవతి । నిర్మలం చిత్తం వివేకస్య, శాన్తేః, సదాచారస్య చ ఆధారః భవతి ।

౨.౯ సిద్ధిదాత్రీ - పూర్ణతాయాః జ్ఞానసిద్ధేశ్చ ప్రతీకః

సిద్ధిదాత్రీ నవదుర్గాసు అన్నిమా దేవీ । “సిద్ధి” ఇత్యస్య అర్థః సాధనాయాః సఫలతా, ప్రాప్తిః అథవా సామర్థ్యమ్; “దాత్రీ” ఇత్యస్య అర్థః ప్రదాత్రీ । సా సిద్ధీనాం ప్రదాత్రీరూపేణ పూజ్యతే ।

తాత్త్వికార్థః- ఆధ్యాత్మికజీవనస్య చరమం ప్రయోజనం కేవలమ్ అలౌకికశక్తీనాం ప్రాప్తిః నాస్తి । వివేకస్య వికాసః, ఆత్మజ్ఞానమ్, సమత్వమ్, అహంజ్ఞానస్య క్షయః, కరుణాయాః పరిపక్వతా, లోకహితే ప్రవృత్తిశ్చ ఆధ్యాత్మికపరిపక్వతాయాః మహత్త్వపూర్ణాని లక్షణాని సన్తి ।

సిద్ధిదాత్రీతత్త్వం శిక్షయతి యత్ సాధనాయాః సఫలతా ఆచరణే, జ్ఞానస్య ఉపయోగే, ఆత్మసంయమే, పరోపకారే చ ప్రతిబింబితా భవితవ్యా । కేవలం సిద్ధిప్రాప్తేః అభిలాషా యది అహంజ్ఞానం జనయతి, తద్దే సా సాధనాయాః మూలప్రయోజనాత్ విచలనం భవతి ।

అతః సిద్ధిదాత్రీ పూర్ణతాయాః, ఆత్మవికాసస్య, జ్ఞానస్య లోకహితాయ వినియోగస్య చ ఆదర్శం ప్రస్తుతయతి ।

3. శాక్తదర్శనదృష్ట్యా నవదుర్గాతత్త్వమ్

శాక్తదర్శనే దేవీ పరమశక్తిరూపేణ ఉపాస్యతే । దేవీమాహాత్మ్యే దేవ్యాః స్తుతిః ఏవం దృశ్యతే-

సర్వమంగలమాంగులేశ్య శివే సర్వార్థసాధకే ।

శరణ్యే త్ర్యమ్బకే గౌరి నారాయణి నమోఽస్తు తే ॥

అస్యాః స్తుతేః తాత్పర్యమ్ అస్తి యత్ దేవీ మంగలస్య, కల్యాణస్య, సాధనాసాఫల్యస్య, శరణాగతపాలనస్య చ అధిష్ఠాత్రీ అస్తి ।

నవదుర్గాసు ఏకైవ దేవీ వివిధరూపేణ ఉపాస్యతే । అనేన శక్తేః బహువిధప్రకాశః సూచితః । యథా ఏకస్యాః చేతనాయాః వివిధాః క్షమతాః జ్ఞానరూపేణ, సృజనరూపేణ, కరుణారూపేణ, పరాక్రమరూపేణ చ ప్రకాశస్తే తద్దేవ దేవ్యాః విభిన్నాని స్వరూపాణి ఏకస్యాః మహాశక్తేః వివిధప్రతీకాని ఇతి దార్శనికతయా వ్యాఖ్యాతుం శక్యతే ।

అయం సమన్వయః శాక్తపరంపరాయాః ఆధ్యాత్మికదృష్టిం బోధయతి । తథాపి ఏతత్ వ్యాఖ్యానం సర్వేషాం శాక్తాగమానాం శబ్దశః ప్రతిపాదనమ్ ఇతి న వక్తవ్యమ్; మూలగ్రన్థేషు ప్రతిపాదితానాం తత్త్వానాం పృథక్ పరీక్షణమ్ ఆవశ్యకమ్ ।

౪. నవదుర్గా తథా మానవచేతనాయాః పరిష్కారః

నవదుర్గాస్వరూపాణాం నైతికం మనోవైజ్ఞానికం చ విశ్లేషణం క్రియమాణే జ్ఞాయతే యత్ తాని మానవచేతనాయాః వివిధపక్షాన్ ప్రకాశయన్తి । స్థైర్యం వినా సాధనా అస్థిరా భవతి; సంయమం వినా జ్ఞానస్య సదుపయోగః కఠినః; కరుణాం వినా శక్తిః కఠోరతాం జనయితుం శక్నోతి; వివేకం వినా సాహసం ప్రమాదస్య కారణం భవితుమర్హతి ।

అతః నవదుర్గాణాం సమన్వితః సన్దేశః ఏషః-మానవజీవనే శక్తిః వివేకేన నియన్త్రితా భవేత్, జ్ఞానం వినయేన యుక్తం భవేత్, సాహసం ధర్మేణ సమన్వితం భవేత్, సాధనా చ లోకహితేన సమృద్ధా భవేత్ ।

నవదుర్గోపాసనా ఏవం కేవలం బాహ్యపూజాయాః విషయః న తిష్ఠతి, అపి తు ఆత్మపరీక్షణస్య, దుర్గుణపరిత్యాగస్య, సద్గుణవికాసస్య చ ప్రేరణాస్రోతః భవతి ।

౫. ఉపసంహారః

నవదుర్గాణాం తాత్త్వికవివేచనాత్ జ్ఞాయతే యత్ దేవ్యాః నవస్వరూపాణి శక్తేః, జ్ఞానస్య, తపసః, సాహసస్య, కరుణాయాః, శుద్ధేః, ఆత్మపరిపక్వతాయాశ్చ వివిధప్రతీకత్వేన వ్యాఖ్యాతుం శక్యన్తే । తాసామ్ ఆరాధనా భారతీయధర్మపరమృదాయాం ధార్మికమ ఆధ్యాత్మికం చ మహత్త్వం వహతి ।

నవరాత్రేః వాస్తవికః సన్దేశః కేవలం పూజావిధానస్య నిర్వహణం న, అపి తు జీవనస్య నైతికాధ్యాత్మికపరిష్కారః । యదా భక్తః దేవ్యాః గుణాన్ స్వజీవనే ఆచరతి, తదా ఉపాసనా వ్యవహారరూపేణ పరిణమతి । స్థైర్యమ్, ఆత్మసంయమః, సాహసమ్, సృజనశీలతా, కరుణా, ధర్మనిష్ఠా, అభయమ్, చిత్తశుద్ధిః, జ్ఞానపరిపక్వతా చ తస్య జీవనస్య ఆధారాః భవన్తి ।

అతః నవదుర్గాతత్త్వస్య సారః-శక్తేః సదుపయోగః, జ్ఞానస్య వినయః, భక్తేః పవిత్రతా, సాధనాయాః ఆత్మవికాసః, ధర్మస్య లోకమంజులశ్చ ।

సహాయకగ్రంథసూచీ

౧. మార్కణ్డేయపురాణమ్ - దేవీమాహాత్యమ్ అథవా దుర్గాసప్తశతీ । దేవ్యాః మాహాత్యస్య, అసురవధస్య, శక్తితత్త్వస్య చ అధ్యయనాయ ।

౨. దేవీభాగవతపురాణమ్ - ఆద్యాశక్తేః స్వరూపస్య, దేవీభక్తేః, శక్తిమాహాత్మ్యస్య చ వివేచనాయ ।

౩. దేవీఓపనిషత్ - దేవ్యాః పరమతత్త్వస్వరూపస్య తథా శక్తిదర్శనస్య అధ్యయనాయ ।

౪. తన్త్రసారః - శాక్తతాన్త్రికసాధనాయాః అధ్యయనాయ । అత్ర గ్రన్థకారః, సంస్కరణమ్, ప్రకాశనవివరణం చ నిశ్చిత్త్య ఉద్ధరణం కరణీయమ్ ।

- ప్రో. ప్రదీప్తకుమారనన్దః (సేవానివృత్త)

శ్రీజగన్నాథసంస్కృతవిశ్వవిద్యాలయః, పురీ

Written by (Copyright) Dr. Pradipta Kumar Nanda,

Kendrapara, Orisa pknanda65 at gmail.com

Retd.Head, Dept.of Sarvadarshan

SJSV,Puri

Review of Navadurga according to Shaktadarshana

pdf was typeset on October 15, 2026

Please send corrections to sanskrit@cheerful.com

